

University of Cyprus

From the Selected Works of Nikitas E Hatzimihail

2014

Sources of Law and Pluri-lingualism (in Greek)

Nikitas E Hatzimihail

SELECTEDWORKS™

Available at: http://works.bepress.com/nikitas_hatzimihail/7/

ΝΙΚΗΤΑΣ Ε. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ*

Πολυγλωσσία και πηγές δικαίου

Εισαγωγή

Τριάντα επτά χρόνια μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας αντιμετώπισε ένα ιδιότυπο πρόβλημα ερμηνείας – και μετάφρασης.¹ Η κ. Patricia Diana Jones, βρετανή υπήκοος κατηγορήθηκε για παραβίαση του περί Αλλοδαπών και Μετανάστευσης Νόμου Κεφ. 105:² επρόκειτο για τον Ν. 13/52, όπως αυτός είχε τροποποιηθεί στο ενδιάμεσο.³ Ο συνήγορος της κατηγορουμένης επικαλέστηκε τον ορισμό του *αλλοδαπού* στον Νόμο, ως «πρόσωπο το οποίο δεν είναι Βρετανός υπήκοος ή πολίτης της Ιρλανδικής Δημοκρατίας ή

* Αναπληρωτής Καθηγητής Ιδιωτικού Δικαίου και Ιστορίας Δικαίου στο Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου.

1. *Jones v. Αστυνομίας* (1997) 2 Α.Α.Δ 355. Την εφετειακή σύνθεση αποτελούσαν οι *Νικήτας, Αρτεμίδης, Καλλής, ΔΔ.* (οι δύο πρώτοι αργότερα διετέλεσαν Πρόεδροι του Ανωτάτου Δικαστηρίου). Την απόφαση συνέταξε ο Αρτεμίδης, Δ. Η κ. Jones είχε διαζευχθεί τον βρετανό σύζυγό της και νυμφευθεί Κύπριο υπήκοο με πολιτικό γάμο στην Ελλάδα: οι αρμόδιες υπηρεσίες θεώρησαν τον γάμο εικονικό, με αποτέλεσμα πρώτα την παραπομπή και ποινική καταδίκη της εφεσείουσας στην εδώ αναφερόμενη υπόθεση, και στη συνέχεια την άρνησή τους στο αίτημα για χορήγηση Κυπριακής υπηκοότητας (με αποφάσεις που ακυρώθηκαν από το Ανώτατο Δικαστήριο με τις αποφάσεις Αναθεωρητικής Δικαιοδοσίας της 20 Οκτωβρίου 1998 (Αρτεμίδης, Δ.) και 31 Οκτωβρίου 2000 (Νικολάου, Δ.)). Βλ. τις δύο αποφάσεις ως *Προξένου v. Δημοκρατίας* εις www.cylaw.org.

2. Οι νόμοι οι θεσπισθέντες στην Κύπρο προ της ανεξαρτησίας περιέχονται στην εξάτομη έκδοση Statute Laws of Cyprus (Revised Edition 1959) ως Κεφάλαια (συντομογραφία: Κεφ., Cap.). Το πρώτο άρθρο κάθε Κυπριακού Νόμου παραθέτει τον επίσημο *συντοπικό τίτλο* του νομοθετήματος. Ενώ οι μετά την ανεξαρτησία νόμοι αναφέρονται με το έτος θέσπισης (λ.χ. ο περί Καταχρηστικών Ρητρών σε Καταναλωτικές Συμβάσεις Νόμος του 1996), κατά το αγγλικό πρότυπο, οι περιεχόμενοι στην έκδοση του 1959 νόμοι αναφέρονται με τον αριθμό του Κεφαλαίου στην εν λόγω έκδοση (λ.χ. περί Συναλλαγματικών Νόμος, Κεφ. 2621). Στην πράξη, συχνά γίνεται αναφορά στον αριθμό του Νόμου, για νόμους της Δημοκρατίας, ή στον αριθμό του Κεφαλαίου, για νόμους της αποικιοκρατίας που παρέμειναν σε ισχύ.

3. Ο Νόμος είχε ήδη τροποποιηθεί με τους Ν. 2/72, 54/76 και 50/88. Η επίσημή του μετάφραση στα Ελληνικά δημοσιεύθηκε εις Ε.Ε. 3036/26.1.1996. Ο Νόμος παραμένει σε ισχύ μέχρι σήμερα: η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση – συνεπαγόμενη την ανάγκη ενσωμάτωσης του παραγώγου κοινοτικού δικαίου, αλλά και την εντυπωσιακή μετάλλαξη του μεταναστευτικού φαινομένου – οδήγησε σε μαζικές τροποποιήσεις πολλών διατάξεων και στην προσθήκη σχεδόν διπλού αριθμού άρθρων από τον αρχικό.

ημεδαπός της Δημοκρατίας».⁴ Επρόκειτο για την κατά λέξη μετάφραση εκ του αγγλικού αρχικού κειμένου – εκτός από την αντικατάσταση του όρου *native of the Colony* με τον όρο *ημεδαπός της Δημοκρατίας* δυνάμει του Ν. 2/72.⁵ Μολονότι υπήρξαν τρεις νόμοι τροποποιητικοί του αρχικού μεταξύ 1972 και 1988, ουδεμία άλλη τροποποίηση του ορισμού του αλλοδαπού είχε θεωρηθεί σκόπιμη.⁶

Απάντηση στην «αλλόκοτη, αλλά ενδιαφέρουσα εισήγηση» του δικηγόρου της κ. Jones, όπως την αποκάλυψε το Δικαστήριο,⁷ παρέχει το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, που ορίζει πως οι νόμοι της Αγγλοκρατίας διατηρούνται μεν μέχρι την αντικατάστασή τους αλλά η κάθε πρόνοιά τους «θα ερμηνεύεται και θα εφαρμόζεται προσαρμοζόμενος, καθ'ο μέτρον είναι αναγκαίον, προς το Σύνταγμα».⁸ Θα έπρεπε επίσης να σημειωθεί πως με τον ίδιο Ν. 2/72 εν τω μεταξύ, είχε εισαχθεί σε άλλο σημείο του ίδιου άρθρου ο όρος *ημεδαπός Κύπριος* σε αντικατάσταση του *native of the colony*.⁹ Επρόκειτο δηλαδή για την τελευταία γραμμή άμυνας του συνηγόρου της κατηγορουμένης.

Ωστόσο η υπόθεση δίνει ερέθισμα για ενδιαφέροντα νομικά ερωτήματα που αφορούν την γλώσσα και το δίκαιο. Πώς πρέπει να γίνεται η μετάφραση (επίσημων) νομικών κειμένων; Ποιος πρέπει να την κάνει; Και τι γίνεται όταν συνυπάρχουν περισσότερες της μίας γλωσσικές εκδοχές του ίδιου κειμένου;

Η παρούσα μελέτη γράφηκε υπό την οπτική ενός θεράποντος του ιδιωτικού διεθνούς και του συγκριτικού ιδιωτικού δικαίου – ο οποίος ωστόσο τα τελευταία χρόνια έχει εξ ανάγκης αφιερωθεί στην απόδοση νομικών όρων από την μία γλώσσα στην άλλη εντός του δικαίου συστήματος.¹⁰ Η μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο εξετάζονται περιπτώσεις συνυπαρξης εκδοχών του ίδιου κειμένου σε περισσότερες γλώσσες. Στο δεύτερο, θα αναλυθεί η προβληματική της μετάφρασης του νομικού κειμένου σε άλλη γλώσσα.

Μια εισαγωγική παρατήρηση: όπως και ο τίτλος μου υποδηλώνει, αναφέρομαι σε επίσημα νομικά κείμενα – σε πηγές του δικαίου. Κατά νου κυρίως έχω τη νομοθεσία,

4. Άρθρο 2(1) του περί Αλλοδαπών και Μεταναστεύσεως Νόμου. Το άρθρο 2 πολλών νομοθετημάτων, ιδίως εκείνων με συστηματικό χαρακτήρα (ή έστω φιλοδοξίες) περιέχει ορισμούς των βασικών εννοιών που χρησιμοποιούνται στο Νόμο.

5. Άρθρο 2 του Ν. 2/72.

6. (1997) 2 Α.Α.Δ., 359. Με το άρθρο 2(α) του Ν. 8(Ι)/2007 ο ορισμός της λέξης αλλοδαπός στον περί Αλλοδαπών και Μεταναστεύσεως Νόμο αντικαταστάθηκε από την φράση: «πρόσωπο που δεν είναι Κύπριος υπήκοος».

7. (1997) 2 Α.Α.Δ., 359. Βλ. και *ibid*, 358: «πρωτότυπη και ενδιαφέρουσα εισήγηση».

8. Άρθρο 188(1) του Συντάγματος.

9. Άρθρο 2 του Ν. 2/72.

10. Η παρούσα μελέτη έχει την αφετηρία της σε εισηγήσεις του γράφοντος σε ακροατήρια διερμηνέων και μεταφραστών, συγκεκριμένα στα μαθήματα του συναδέλφου Στέφανου Βλαχόπουλου στο ΤΕΙ Ηπείρου και στο διεθνές συνέδριο *Legi-linguistics* του Πανεπιστημίου Posnan.

αν και ορισμένες από τις παρατηρήσεις μου, ιδίως στο δεύτερο μέρος, έχουν εφαρμογή και όσον αφορά πηγές συμπληρωματικές ή «δευτερεύουσες» ή και «ηπίου» χαρακτήρα, όπως η νομολογία αλλά και κείμενα της νομικής επιστήμης με αυξημένο κύρος και σημασία στην ερμηνεία και διάπλαση του δικαίου.

I. Συγκρούσεις κειμένων (a conflict of legal texts)

Συχνά μιλάμε για *συγκρούσεις δικαίων* (conflict des lois, Rechtskollision), όταν οφείλουμε να επιλέξουμε ανάμεσα στην εφαρμογή του δικαίου της έννομης τάξης Α ή Β –δηλαδή να αποφασίσουμε πως στην συγκεκριμένη έννομη σχέση θα εφαρμοστεί το ελληνικό ή το ιταλικό δίκαιο, αλλά και το δίκαιο μιας θρησκευτικής ή εθνοτικής ομάδας η οποία διαθέτει το δικό της νομικό πλαίσιο για θέματα οικογενειακού κυρίως δικαίου– το λεγόμενο «προσωπικό καθεστώς» (statut personnel). Κατ’ αναλογία, μπορούμε να μιλήσουμε για *συγκρούσεις κειμένων*, αγγλιστί conflict of texts στην περίπτωση που έχουμε να επιλέξουμε ή να αντιπαραβάλουμε δύο διαφορετικές γλωσσικές εκδοχές ενός κειμένου, λ.χ. ενός νόμου.¹¹

Μπορούμε να διακρίνουμε περαιτέρω μεταξύ περιπτώσεων κάθετης και οριζόντιας σύγκρουσης. *Οριζόντια σύγκρουση* έχουμε όταν το κείμενο έχει ταυτόχρονα θεσπιστεί σε περισσότερες από μια επίσημες γλωσσικές εκδοχές, που απευθύνονται σε περισσότερες από μία γλωσσικές κοινότητες. Κλασική περίπτωση αποτελούν πολλές -πολυμερείς ιδίως- διεθνείς συμβάσεις, και ορισμένα ομοσπονδιακά κράτη. *Κάθετη σύγκρουση* έχουμε όταν το κείμενο συντάσσεται στη γλώσσα Α, αλλά χρησιμοποιείται στην γλώσσα Β. Έχουμε να κάνουμε δηλαδή με περιπτώσεις νομοθέτη αλλοδαπού σε σχέση με την κοινότητα προς την οποία απευθύνονται οι ρυθμίσεις. Μπορεί ο νομοθέτης από τη χώρα Α να εκτελεί κρατικά καθήκοντα της χώρας Β σε μια μεταβατική φάση της τελευταίας. Ή μπορεί η περιοχή, ή χώρα, Β να έχει διατελέσει υπό την κυριαρχία της χώρας Α.

11. Ο όρος *conflict des conventions* έχει καθιερωθεί για τις περιπτώσεις στις οποίες δύο ή περισσότερες διεθνείς συμβάσεις διεκδικούν εφαρμογή επί συγκεκριμένης βιοτικής σχέσης. Βλ. λ.χ. Carine Brière, *Les conflits de conventions internationales en droit privé* (Paris, 2001). Dominique Bureau, “Les conflits de conventions,” *Travaux du comité français*, 1999-2000, 201-234 και το δίτομο έργο του Ferenc Majoros, *Les conventions internationales en matière de droit privé: abrégé théorique et traité pratique* (Paris, 1977-1980). Σε προηγούμενα κείμενα ο γράφων έκανε χρήση του όρου conflict of instruments, ώστε να καλύψει τη σύγκρουση μεταξύ των προνοιών διεθνών συμβάσεων, αφενός, και κανονισμών (ή άλλων νομικών κειμένων) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βλ. Nikitas Hatzimihail, “General Report: Transnational Civil Litigation Between European Integration and Global Aspirations,” in A.Nuyts & N.Watté, *International Civil Litigation* (Bruxelles, 2005: Bruylant), 595-675, ιδίως 654 επ.

A. Οριζόντιες Συγκρούσεις

Στην πρακτική των διεθνών συνθηκών, εΐθισται να συντάσσεται ταυτόχρονα η διεθνής συνθήκη στις επίσημες γλώσσες όλων των συμβαλλομένων κρατών – ή του διεθνούς οργανισμού υπό την αιγίδα του οποίου συνάπτεται η σύμβαση. Για παράδειγμα, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών έχει σήμερα έξι επίσημες γλώσσες - αγγλικά, γαλλικά, ισπανικά, ρωσικά, κινεζικά και αραβικά¹² - και οι συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών διαθέτουν αντίστοιχα αυθεντικά κείμενα.

1. Δημόσιο διεθνές δίκαιο

Τι γίνεται αν προκύψουν διαφορετικές ερμηνείες των διαφορετικών κειμένων; Την απάντηση μας δίδει καταρχήν το δημόσιο διεθνές δίκαιο, συγκεκριμένα το δίκαιο των συνθηκών:¹³ σύμφωνα με το άρθρο 33 της Σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών,¹⁴ όλα τα αυθεντικά κείμενα στα οποία και συνάφθηκε η διεθνής συνθήκη είναι εξΐσου αυθεντικά – εκτός αν η ίδια η διεθνής συνθήκη προβλέπει διαφορετικά, ή αν τα συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνήσουν κάτι τέτοιο.¹⁵ Τεκμαίρεται πως οι όροι της συνθήκης έχουν το ίδιο νόημα σε κάθε αυθεντικό κείμενο.¹⁶ Αν το τεκμήριο αυτό ανατραπεί, ο εφαρμοστής θα πρέπει να προσπαθήσει να ερμηνεύσει με τον τρόπο που καλύτερα συμβιβάζει (reconciles) μεταξύ τους τα κείμενα, εν όψει και του αντικειμένου και του σκοπού της συνθήκης.¹⁷ Το επόμενο

12. Ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών συντάχθηκε σε πέντε γλώσσες: αγγλική, γαλλική, ρωσική, ισπανική και κινεζική. Και τα πέντε κείμενα είναι αυθεντικά, κατά το Άρθρο 111 του Χάρτη. Με διαδοχικές αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης και του Συμβουλίου Ασφαλείας, φτάσαμε στις έξι επίσημες γλώσσες, οι οποίες όλες αποτελούν πλέον και γλώσσες εργασίας (ενώ αρχικά προβλέπονταν μόνο η αγγλική και γαλλική). Βλ. λ.χ. Provisional Rules of Procedure of the Security Council (1983), S/96/Rev.7.

13. Βλ. *Εμμανουήλ Ρούκουνα, Διεθνές Δίκαιο*, τεύχος Α΄, 3η έκδ. (2004), 87-137. Από τη διεθνή βιβλιογραφία *Malgosia Fitzmaurice* “The practical working of the law of treaties,” M. Evans (επιμ.), *International Law*, 3η έκδ. (Oxford, 2010), 187-213.

14. Σύμβασις της Βιέννης της 23 Μαΐου 1969 περί του δικαίου των συνθηκών, κυρωθείσα με το Ν.Δ. 402 της 2/23-5-1974, ΦΕΚ Α΄ 141.

15. Άρθρο 33 παρ. 1 («Ότε η συνθήκη κατέστη αυθεντική εις δύο ή πλείονας γλώσσας, το κείμενον ταύτης τυγχάνει εξΐσου αυθεντικόν εις οιανδήποτε των γλωσσών τούτων, εκτός εάν η συνθήκη ορίζει ή τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν, ότι εν περιπτώσει διΐσταμένων γνωμών ωρισμένον κείμενον θα προέχη»). Βλ. και την απόφαση *Manromatis* του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης, Απόφαση της 30 Αυγούστου 1924.

16. Άρθρο 33 παρ. 3 («Οι όροι της συνθήκης νοούνται ως έχοντες την αυτήν έννοιαν εις έκαστον αυθεντικόν κείμενον»)

17. Άρθρα 33 παρ. 4 («οσάκις σύγκρισις των αυθεντικών κειμένων αποκαλύπτει διαφοράν εννοίας, μη εκλείπουσαν εκ της εφαρμογής των άρθρων 31 και 32, θα υιοθετηθεί η έννοια ήτις καλύτερον συμβιβάζει τα κείμενα, λαμβανομένου υπ’ όψιν του αντικειμένου και του σκοπού της συνθήκης»).

βήμα είναι η καταφυγή στον γενικό κανόνα ερμηνείας: η διεθνής συνθήκη θα πρέπει να ερμηνεύεται «καλή τη πίστει» και σύμφωνα προς την συνήθη έννοια που δίδεται στους όρους της, εξετάζοντάς τους συνολικά (in their context) και υπό το φως αντικειμένου και σκοπού της συνθήκης.¹⁸ Η έμφαση της Σύμβασης της Βιέννης στην αντικειμενική-τελλολογική ερμηνεία αντακλά και στην γλωσσικά διλήμματα.

2. Διεθνές Ομοιόμορφο Δίκαιο

Τα πράγματα περιπλέκονται στην περίπτωση διεθνών συμβάσεων των οποίων οι διατάξεις τυγχάνουν άμεσης εφαρμογής από τα εθνικά δικαστήρια – όπως κυρίως οι συμβάσεις του διεθνούς ομοιόμορφου δικαίου. Κυριότερο παράδειγμα η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών («Σύμβαση της Βιέννης») του 1980 για τις διεθνείς πωλήσεις αγαθών.¹⁹ Τέτοιες συμβάσεις διαπλέκονται με τους θεσμούς και τις έννοιες του εσωτερικού δικαίου. Διαθέτουν το δικό τους πεδίο εφαρμογής – καθ' ύλην και κατά τόπον – αφήνοντας το κατάλοιπο ρυθμιστικής αρμοδιότητας στο εσωτερικό δίκαιο. Σε κάποια σημεία παραπέμπουν ευθέως στο εσωτερικό δίκαιο – σε άλλα όμως σημεία προσπαθούν να διαμορφώσουν μια *αυτόνομη ερμηνεία* – η οποία προσδίδει σε ορισμένους όρους περιεχόμενο κοινό σε όλες τις έννομες τάξεις όπου εφαρμόζεται η διεθνής σύμβαση, διαφορετικό όμως από το περιεχόμενο του ίδιου όρου στο εσωτερικό δίκαιο.

Το εθνικό δικαστήριο έχει σε κάθε περίπτωση την φυσική τάση να «προσαρμόσει» το διεθνές κείμενο στις νομικές έννοιες του δικού του δικαίου (δίκαιο του forum).²⁰ Αυτή η ροπή (homeward trend) δημιουργεί ζητήματα ακόμη και όταν το μόνο αυθεντικό κείμενο της διεθνούς σύμβασης είναι στην γλώσσα του δικαστή. Το να πεισθεί ο δικαστής να εξετάσει άλλα αυθεντικά κείμενα απαιτεί μια προσπάθεια των άλλων μερών της δίκης – και μία άσκηση «μετάφρασης» από μέρους αυτών και των ειδικών. Είναι όμως εξίσου πιθανό πως η επίσημη μετάφραση της διεθνούς σύμβασης στη γλώσσα του forum, ανεξαρτήτως της ποιότητάς της, δεν αποτελεί αυθεντικό κείμενο. Για παράδειγμα, η Γερμανική μετάφραση της Σύμβασης της Βιέννης – η οποία και ετοιμάστηκε από κοινού από τα τέσσερα (τότε)

18. Άρθρο 31 παρ. 1 («Η συνθήκη δέον να ερμηνεύηται καλή τη πίστει, συμφώνως προς την συνήθη έννοιαν ήτις δίδεται εις τους όρους της συνθήκης, εν τω συνόλω αυτών και υπό το φώς του αντικειμένου και του σκοπού της»).

19. Η σύμβαση υιοθετήθηκε στην Ελλάδα με τον Ν. 2532/1997 «Κύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων» και στην Κύπρο με τον περί της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τις Διεθνείς Πωλήσεις Κινητών Πραγμάτων (Κυρωτικό) Νόμο του 2004 [Ν. 55 (III) / 2004]. Από την πλούσια βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά

20. Βλ. λ.χ. *John O. Honnold*, *Documentary history of the uniform law for international sales: the studies, deliberations, and decisions that led to the 1980 united nations convention with introductions and explanations* (Deventer, 1989: Kluwer Law International), 1.

γερμανόφωνα κράτη– δεν αποτελεί αυθεντικό κείμενο της διεθνούς σύμβασης. Υποστηρίζεται λοιπόν πως, όποτε δεν είναι καθαρή η διατύπωση του γερμανικού κειμένου και προκύπτει θέμα αυτόνομης ερμηνείας, ο γερμανός εφαρμοστής θα πρέπει να καταφεύγει στα αυθεντικά κείμενα.²¹ Λ.χ. όσον αφορά τον ορισμό της λέξης «αγαθά» (goods, marchandises, Waren) για να δούμε αν καλύπτει και άυλα ή προγράμματα λογισμικού. Το ίδιο ισχύει φυσικά και με το ελληνικό κείμενο της Σύμβασης της Βιέννης, το οποίο προετοιμάστηκε από νομοπαρασκευαστική επιτροπή του Υπουργείου Δικαιοσύνης και ισχύει σε Ελλάδα και Κύπρο.

Αλλά ποια αυθεντικά κείμενα; Η καταφυγή στις προπαρασκευαστικές εργασίες της Σύμβασης παραπέμπει στο Αγγλικό και το Γαλλικό. Κάποιοι μάλιστα δίνουν προτεραιότητα στο αγγλικό. Στην πράξη, βεβαίως, το ποιο κείμενο κατισχύει έχει να κάνει και με την προσβασιμότητα των εφαρμοστών και των ενδιαφερομένων στη γλώσσα, αλλά και τον πλούτο του υλικού που παρέχεται σε αυτήν. Στην περίπτωση της Σύμβασης της Βιέννης, το πλέγμα ηλεκτρονικών τραπεζών νομολογίας και επιστημονικών μελετών υπογραμμίζει την προτεραιότητα της Αγγλικής ως *lingua franca* ενώ ταυτόχρονα ενισχύει τη διεθνή προσβασιμότητα στα κείμενα – αυθεντικά και μη – άλλων γλωσσών.²²

B. Κάθετες Συγκρούσεις

Ας αναφέρω τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα καθέτων συγκρούσεων, ελληνικού ενδιαφέροντος.

1. Οι Κώδικες της Βαυαροκρατίας

Παράδειγμα πρώτο, η Ελλάδα της Βαυαροκρατίας και επέκεινα. Ο εκ των αντιβασιλέων Γεώργιος Μάουρερ συνέταξε τους τρεις κώδικες – Πολιτικής Δικονομίας, Ποινικής Δικονομίας και Ποινικό Κώδικα. Ειδικά ο κώδικας της Πολιτικής Δικονομίας παρέμεινε σε ισχύ μέχρι το 1968. Οι κώδικες του Μάουρερ συντάχθηκαν στα γερμανικά και μεταφράστηκαν στην ελληνική: αμφότερα κείμενα δημοσιεύθηκαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, κατά την πρακτική της περιόδου.²³ Η νομική και δικαστική πρακτική υιοθέτησε το ελληνικό κείμενο, όπως

21. Frank Dietrich, «Maintaining Uniformity in International Uniform Law via Autonomous Interpretation: Software Contracts and the CISG», *Pace International Law Review* 8 (1996) 303, 316-317.

22. Όσον αφορά λ.χ. την Σύμβαση της Βιέννης, βλ. κείμενα στα έξι αυθεντικές και δεκατρείς άλλες γλώσσες σε <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/text.html>. Και συγκριτική παράθεση κατ' άρθρον σε επτά γλώσσες σε <http://cisg7.law-and-business.de/>.

23. Βλ. Διάταγμα περί της δημοσίευσής της πολιτικής δικονομίας = Den Einführungstermin für das Gesetzbuch über das Zivilverfahren betr : διάταγμα: Verordnung, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος* Αρ.37, 16/10 /1834, σ. [269]-270. Περί Πολιτικού Νόμου Διάταγμα, *Εφημερίς*, 7, 07/03/1835, σ. 52

ήταν άλλωστε και η πρόθεση του ίδιου του νομοθέτη. Όμως σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς την ερμηνεία της διάταξης έγινε δεκτό πως το γερμανικό κείμενο θα έπρεπε να προτιμάται, δεδομένου ότι «ο συντάκτης των ως άνω νόμων ... von Maufer κατά πρώτον εις το κείμενον τούτο διετύπωσεν, ως είναι ευνόητον, την βούλησίν του».²⁴

Η διγλωσσία αυτή απετέλεσε έναν από τους λόγους για την στροφή προς τη Γερμανία των ελλήνων δικονομολόγων (και μάλιστα μολονότι η Πολιτική Δικονομία του Μάουρερ φέρεται να ακολούθησε γαλλικά πρότυπα, ή έστω γαλλόφωνα πρότυπα νόμων γερμανικών κρατιδίων). Με τη σειρά τους, οι γερμανομαθείς νομικοί οδήγησαν στην συστηματική επίλυση γλωσσικών συγκρούσεων – αυτοματοποιώντας και θα έλεγε κανείς ελληνοποιώντας τις περιπτώσεις εφαρμογής του γερμανικού κειμένου.

2. Ο Κτηματολογικός Κανονισμός στα Δωδεκάνησα

Μεταξύ του 1913 και του 1947, τα Δωδεκάνησα αποτέλεσαν Ιταλική κτήση.²⁵ Κατά την λεγόμενη περίοδο της Ιταλοκρατίας εισήχθηκε μαζικά στα νησιά το Ιταλικό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου και του Ιταλικού Αστικού Κώδικα του 1865. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε η – για πρώτη φορά στον Ελλαδικό χώρο – συστήματος κτηματολογίου σε Ρόδο, Κω και Λέρο.²⁶ Κατά την Ενσωμάτωση, το μεν Ελληνικό δίκαιο αντικατέστησε το Ιταλικό δίκαιο κατά τα λοιπά, διατηρήθηκε ωστόσο το κομμάτι εκείνο του Ιταλικού δικαίου το σχετικό με το κτηματολόγιο που είχε καθιερωθεί σε ορισμένα νησιά – βασικά ο Κτηματολογικός Κανονισμός.²⁷

Μέχρι σήμερα δεν υπήρξε επίσημη μετάφραση του ιταλικού Κτηματολογικού Κανονισμού στην ελληνική. Το κενό το κάλυψαν ανεπίσημες μεταφράσεις ιταλομαθών νομικών – κυρίως ο Ρόδιος δικηγόρος Αχιλλεύς Κωνσταντινίδης (1972),²⁸ και ο δικαστής Παύλος Θεοδωρόπουλος (1963, 1981) ο οποίος και παρείχε έναν πραγματικό «νομοκάνονα» του τοπικού δικαίου της Δωδεκανήσου και της

24. Γεώργιος Ράμμος, *Εγχειρίδιον Αστικού Δικονομικού Δικαίου*, τ. Α' (Αθήνα, 1978: Αντ. Ν. Σάκκουλας), 36.

25. Βλ. *Λένα Διβάνη - Φωτεινή Κωνσταντοπούλου* (επιμ.), *Δωδεκάνησος: Η Μακρά Πορεία προς την Ενσωμάτωση* (Αθήνα, 1996: Καστανιώτης).

26. Βλ. τα πρακτικά του 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων, και ιδίως *Δ. Σαλαμαστράκη*, “Σύγκριση του Σχέδιου Νόμου για το Εθνικό Κτηματολόγιο με τον Κτηματολογικό Κανονισμό” εις *Το Κτηματολόγιο* (Αθήνα-Κομοτηνή, 2001: Αντ. Ν. Σάκκουλας), 123-184.

27. Κυβερνητικό Διάταγμα 139/1929.

28. *Αχιλλεύς Κωνσταντινίδης*, *Το Ροδιακόν Κτηματολόγιον* (κατ'άρθρον 8 ν. 510/1947): μετάφρασις μετά εισαγωγικού σημειώματος και τινών ενημερωτικών σχολίων και παρατηρήσεων (Αθήνα, 1972: Δικηγορικός Σύλλογος Ρόδου)

ιστορίας του.²⁹ Το ιταλικό κείμενο παραμένει σε ισχύ, οι Ρόδιοι νομικοί όμως (αρκετοί από τους οποίους γνώριζαν Ιταλικά ή είχαν σπουδάσει στην Ιταλία) εφαρμόζουν εναλλάξ τα ελληνικά κείμενα που έχουν αποκτήσει de facto κύρος αυθεντικού κειμένου. Εδώ λοιπόν τη σύγκρουση επιλύουν η ένταξη του τοπικού δικαίου (με εφαρμογή στη μισή Δωδεκάνησο) στο πλήρες και συστηματικό ελληνικό δίκαιο, αλλά και η τεχνική και περιορισμένη ύλη του Ιταλικού νόμου: τα όποια δε πρακτικά προβλήματα έχουν επιλυθεί από την πράξη, εντός του τοπικού πλαισίου, και με τη συνεργασία του εθνικού Κέντρου (Αρειος Πάγος, δικαστές μετατιθέμενοι στα δικαστήρια ουσίας, νομικές σχολές).

3. Οι αγγλικοί νόμοι της Κύπρου

Το Κυπριακό δικαϊκό σύστημα ανήκει στα λεγόμενα μεικτά νομικά συστήματα.³⁰ Το μεγαλύτερο μέρος του (ουσιαστικού) ιδιωτικού δικαίου, το ποινικό δίκαιο, αλλά και καθ'ολοκληρίαν το δικονομικό δίκαιο ακολουθούν το αγγλικό Κοινοδίκαιο (common law). Το δημόσιο δίκαιο, ιδίως το διοικητικό, είναι προσανατολισμένα προς την ηπειρωτική νομική παράδοση, και συγκεκριμένα το ελληνικό δίκαιο. Το ίδιο ισχύει και με το οικογενειακό δίκαιο, στοιχεία του εμπραγμάτου δικαίου και την εξ αδιαθέτου διαδοχή. Το δικαστηριακό σύστημα έχει τα βασικά χαρακτηριστικά δικαϊκού συστήματος του Κοινοδικαίου: ο δικαστηριακός κορμός αποτελείται από ενιαίο δικαιοδοτικό σύστημα που διακρίνεται σε appellate courts και trial courts με μια δικαιοδοτική βαθμίδα σε κάθε κατηγορία.³¹

Οι βασικοί πυλώνες της Κυπριακής νομοθεσίας, όπως ο περί Συμβάσεων Νόμος, ο περί Αστικών Αδικημάτων Νόμος, ο περί Διαθηκών και Κληρονομικής Διαδοχής Νόμος, ο περί Ακινήτου Περιουσίας Νόμος ετέθησαν σε ισχύ κατά την δεύτερη περίοδο της Αγγλοκρατίας.

Οι νόμοι εφαρμόστηκαν στα αγγλικά, εντός ενός πλαισίου απονομής δικαιοσύνης με ελεγχόμενη συμμετοχή Κυπρίων δικαστών και δικηγόρων. Συγκεκριμένα, μέχρι

29. Παύλος Θεοδωρόπουλος, *Το ισχύον εν Δωδεκανήσω δίκαιον*, 2η έκδ. (Αθήνα, 1981: Εθνικό Τυπογραφείο).

30. Symeon Symeonides, "The Mixed Legal System of the Republic of Cyprus," 78 *Tulane Law Review* 441-465 (2003). Nikitas Hatzimihael, *Cyprus as a Mixed Legal System*, *Journal of Civil Law Studies* 6 (2013). Βλ. επίσης και Συμεών Συμεωνίδη, "Εισαγωγή στο Κυπριακό Δίκαιο" εις Φ. Φραντζεσκάκη, Δ. Ευρυγένη και Σ. Συμεωνίδη, *Συγκριτικό Δίκαιο* (Θεσσαλονίκη, 1978: Εκδόσεις Σάκκουλα) 345-482, Ε. Βασιλακάκη και Σ. Παπασάββα, *Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου* (Θεσσαλονίκη, 2002: εκδόσεις Σάκκουλα).

31. Βλ. και Νικήτα Χατζημιχαήλ, "Αντιθέσεις, Συγκλίσεις, Επιρροές: Διάλογος Δύο Νομικών Συστημάτων" εις *Το σύγχρονο οικογενειακό δίκαιο σε Ελλάδα και Κύπρο* (Αθήνα, 2013: Νομική Βιβλιοθήκη). *Τον ίδιο*, *Cyprus as a Mixed Legat System*.

την ανεξαρτησία, μόνο προαπαιτούμενο του ασκείν δικηγορία στην Κύπρο ήταν η ιδιότητα barrister ή solicitor στην Αγγλία (ή advocate στην Σκωτία).³² Η συμμετοχή Κυπρίων δικαστών στα δικαστήρια της Αγγλοκρατίας ήταν μικρότερη απ' ό,τι στα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής διοίκησης³³ και εν πάση περιπτώσει ο πρώτος Κύπριος πρόεδρος επαρχιακού δικαστηρίου (ο μετέπειτα Γενικός Εισαγγελέας Κρίτων Τορναρίτης) διορίστηκε το 1942 στην Λευκωσία, ενώ οι πρώτοι Κύπριοι Δικαστές στο Ανώτατο Δικαστήριο (που παρά τον τίτλο του λειτουργούσε ως το ανώτατο πρωτοβάθμιο και μόνο δευτεροβάθμιο δικαστήριο, με τις αποφάσεις του υποκειμένες σε έφεση στη Δικαστική Επιτροπή του Ανακτοβουλίου) διορίστηκαν το 1927 (επρόκειτο για έναν Έλληνα και έναν Μουσουλμάνο, κατά την ορολογία της εποχής).³⁴

Το Σύνταγμα του 1960 προέβλεπε τη μεταβατική διατήρηση των νόμων της Αγγλοκρατίας, μέχρι την τροποποίησή τους «δια μεταβολής, προσθήκης ή καταργήσεως δι' οιοδήποτε νόμου»: η εφαρμογή και ερμηνεία υπόκειται στην προσαρμογή τους, «καθ' ό μέτρον είναι αναγκαίον», προς το Σύνταγμα.³⁵ Το Σύνταγμα προέβλεπε επίσης ένα μεταβατικό διάστημα πέντε ετών, κατά τη διάρκεια του οποίου επιτρεπόταν «να παραμείνωσιν εις την αγγλική γλώσσαν» οι νόμοι που παρέμειναν σε ισχύ, καθώς και τη δυνατότητα χρήσης της αγγλικής ως γλώσσα διαδικασίας «ενώπιον οιοδήποτε δικαστηρίου της Δημοκρατίας». ³⁶ Το 1965, ο περί Νόμων και Δικαστηρίων (Κείμενον και Διαδικασία) Νόμος εξουσιοδότησε τον Γενικό Εισαγγελέα «όπως φροντίση και επιβλέψη την μετάφρασιν του αγγλικού κειμένου» των νόμων.³⁷ Το κείμενο της μετάφρασης θα καθίστατο «αυθεντικόν» μετά την υπογραφή του από τον Γενικό Εισαγγελέα και την κατάθεσή του στα Αρχεία του Ανωτάτου Δικαστηρίου.³⁸ Εν τω μεταξύ, παρέμενε σε ισχύ το αγγλικό κείμενο. Προβλεπόταν επίσης η διατήρηση της αγγλικής ως γλώσσας διαδικασίας των δικαστηρίων μέχρι να ολοκληρωθεί η μετάφραση των νόμων.³⁹

32. Βλ. το αρχικό άρθρο 3 του περί Δικηγόρων Νόμου (Advocates Law), Κεφ. 105, όπως θεσπίστηκε με τον Ν. 58/55. Αρμόδιος για την εγγραφή ήταν ο (Βρετανός) Αρχιδικαστής, και όχι ο Γενικός Εισαγγελέας (θέση στην οποία είχε το 1952 τοποθετηθεί Κύπριος).

33. *Συμεωνίδης*, «Εισαγωγή», 372. Η κατάσταση βελτιώθηκε σταδιακά, ωστόσο η βρετανική αντίδραση στην ενωτική εξέγερση του 1931 σίγουρα ανέκοψε τον σταδιακό εξελληνισμό του νομικού επαγγέλματος.

34. *Συμεωνίδης*, 378.

35. Άρθρο 188(1) του Συντάγματος. Βλ. τη νομολογία και παραδείγματα εις *Ανδρέα Ν. Λοΐζου*, *Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας* (Λευκωσία, 2001), 430 σημ. 1629.

36. Άρθρο 189.

37. Άρθρο 3(1) του περί Νόμων και Δικαστηρίων (Κείμενον και Διαδικασία) Νόμου του 1965, Ν. 51/1965.

38. Άρθρο 3(2).

39. Άρθρο 4.

Η διαδικασία μετάφρασης που προέβλεπε ο Ν. 51/1965 δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, και η διατήρηση της αγγλικής ως γλώσσας διαδικασίας κατέστη η πιο σημαντική του διάταξη – και ίσως σημαντικό κίνητρο για την καθυστέρηση της μετάφρασης της νομοθεσίας. Είκοσι χρόνια μετά τον νόμο, το περιώνυμο δίκαιο της ανάγκης, μαζί με την ανάγκη λήψης υπόψη της αγγλικής νομολογίας και άλλων πηγών κατά την μετάφραση, χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογηθεί η διατήρηση της αγγλικής ως γλώσσας των δικαστηρίων.⁴⁰

Η καθυστέρηση αυτή θα πρέπει να ειπωθεί στα πλαίσια της απόπειρας του δικηγορικού και δικαστικού κατεστημένου που προϋπήρξε της ανεξαρτησίας να διατηρήσουν τα πρωτεία τους, απέναντι σε μια νέα γενιά νομικών, με σπουδές στις δύο ελληνικές νομικές σχολές, πολιτικοποιημένους, αρκετοί με περγαμηνές από την συμμετοχή τους στον εθνικό αγώνα. Αποτέλεσμα ήταν η επιβεβαίωση του status quo ante «με τρόπο που ... προχωρεί πολύ πιο πέρα από την τεκμαιρόμενη βούληση του συνταγματικού νομοθέτη,» δηλαδή την υιοθέτηση ενός νέου περί Δικαστηρίων Νόμου με τον Ν. 14/1960 «που ψηφίστηκε ουσιαστικά χωρίς συζήτηση από μια άπειρη βουλή τέσσερις μόνο μήνες μετά την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας».⁴¹ Το άρθρο 29(1) του Νόμου επανέλαβε την διάταξη του άρθρου 33 του Courts of Justice Law, ορίζοντας ως πηγή δικαίου «το κοινόν δίκαιον (common law) και τας αρχάς της επικειίας (equity) εκτός αν άλλη πρόβλεψις εγένετο ή θα γίνει υπό οιοδήποτε νόμου εφαρμοστέου ή γενομένου δυνάμει του Συντάγματος ή οιοδήποτε νόμου διατηρηθέντος εν ισχύι ... εφόσον δεν αντιβαίνουν ή δεν είναι ασύμβατοι προς το Σύνταγμα».⁴²

Η διαδικασία μετάφρασης επανεκκίνησε λίγο πριν την τριακονταετία της Κυπριακής Δημοκρατίας, παράλληλα με την απόπειρα οριστικής και πλήρους αντικατάστασης της αγγλικής γλώσσας στα δικαστήρια. Με τον περί Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμο του 1988⁴³ ορίστηκε πως το κείμενο της μετάφρασης, εφόσον εγκριθεί βάσει της προβλεπόμενης διαδικασίας (η Βουλή πρακτικά μπορεί να προβάλλει αντιρρήσεις εντός τακτής προθεσμίας) «αποτελεί το αυθεντικό κείμενο του σχετικού νόμου» από τη στιγμή της δημοσίευσής του στην Επίσημη Εφημερίδα.⁴⁴ Το 1997 ωστόσο, προστέθηκε διάταξη βάσει της οποίας «σε περίπτωση κατά την οποία το νόημα κειμένου που δημοσιεύεται στην Επίσημη

40. Βλ. απόφαση της Ολομέλειας εις *Koumi v. Kortari* (1983) C.L.R. 856, ιδίως Loizos, J., και την απόφαση εφετειακής σύνθεσης *Proodos Ltd v. Pavlou* (1987) 1 C.L.R. 529.

41. *Συμεωνίδης*, “Εισαγωγή,” 402.

42. Βλ. και *Συμεωνίδη*, “Εισαγωγή,” 402 («ανάμεσα σε ένα σωρό άσχετες διατάξεις, που ρυθμίζουν μεταξύ άλλων μισθολογικά θέματα των δικαστών και των δικαστικών υπαλλήλων»).

43. Ν. 67/1988.

44. Βλ. άρθρο 4(3) του περί Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμο του 1988 Ν. 67/1988. τον περί Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας (Ερμηνευτικό) Νόμο του 1993 Ν. 21(Ι)1993.

Εφημερίδα της Δημοκρατίας δυνάμει του εδαφίου (sic) 3 διαφέρει από το αρχικό κείμενο θα υπερισχύει το αρχικό κείμενο». ⁴⁵ Ο Γενικός Εισαγγελέας δύναται επίσης να «διορθώνει εμφανή λάθη [στα κείμενα αυτά] τα οποία έκδηλα αλλοιώνουν το νόημα του αρχικού κειμένου» - αποστέλλοντας το κείμενο πάλι στην Βουλή που μπορεί να προβάλλει αντιρρήσεις εντός προθεσμίας πριν καταστεί το νέο κείμενο και νόμω «αυθεντικό».

Δηλαδή: το νέο, ελληνικό κείμενο είναι αυθεντικό, αλλά όχι όσο αυθεντικό όσο το αγγλικό πρωτότυπο. Πρόκειται για πρακτική συνήθη σε περίπτωση μετάφρασης επίσημου κειμένου. Στην Κύπρο αυτό καθίσταται αναγκαίο από την έλλειψη αυτόνομης νομικής παιδείας και κυρίως καθαρής νομικής γλώσσας: το Κυπριακό δίκαιο δεν διδασκόταν στην επίσημη γλώσσα (και γενικώς), με την μερική εξαίρεση των διαλέξεων του Νομικού Συμβουλίου για τους ασκούμενους δικηγόρους και, από το 2008, του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου. Μέρος της νομικής ελίτ προτιμά να εργάζεται απευθείας στα αγγλικά, το δε αγγλικό δίκαιο άλλωστε αποτελεί άμεση και έμμεση πηγή του Κυπριακού δικαίου σε πολλά αντικείμενα. Η ποιότητα των σύγχρονων μεταφράσεων δεν βοηθάει. Σε υπόθεση απομάκρυνσης μέλους διαιτητικού δικαστηρίου βάσει του περί Διαιτησίας Νόμου, ⁴⁶ λ.χ. το Ανώτατο Δικαστήριο –ορθώς– έκρινε πως ο όρος *misconduct*, που είχε μεταφραστεί ως «κακή συμπεριφορά», αποδίδεται ορθότερα ως *ανάρμοστη συμπεριφορά*, ⁴⁷ όρος ο οποίος άλλωστε χρησιμοποιείται και στο Σύνταγμα (για τους ανώτατους δικαστικούς). ⁴⁸ Διερωτάται βεβαίως κανείς για ποιο λόγο δεν είχε εξ αρχής υιοθετηθεί η δεύτερη διατύπωση.

Το μεταφραστικό έργο υπό μίαν έννοια ουδέποτε ολοκληρώθηκε: για παράδειγμα, ο περί Ερμηνείας Νόμος Κεφ. 1 παραμένει ακόμη σε ισχύ στο αγγλικό του πρωτότυπο. ⁴⁹ Σημαντικότερο πρόβλημα αποτελεί ίσως η μη επίσημη μετάφραση των Θεσμών Πολιτικής Δικονομίας (Rules of Civil Procedure) – δηλαδή των Διαδικαστικών Κανονισμών που κατά την παράδοση του Κοινοδικαίου θεσπίζει το Ανώτατο Δικαστήριο. Ας σημειωθεί πως πρόκειται για το κύριο σώμα κανόνων της πολιτικής δικονομίας: ο περί Πολιτικής Δικονομίας Νόμος Κεφ. 6, που τέθηκε σε ισχύ το 1885, αφορά κυρίως σε ζητήματα αναγκαστικής εκτέλεσης, και όχι διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου. Οι «Θεσμοί» παρέμειναν αμετάφραστοι από την Πολιτεία, πλην των διατάξεων που τροποποιήθηκαν μετά την ανεξαρτησία και

45. Άρθρο 4(5) του περί Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμου 1988. Για την κακή χρήση του όρου «έδαφιο»σε πρόσφατα κείμενα, βλ. κάτωθι, σ. 1131.

46. Κεφ. 4, άρθρο 20(1).

47. *Τράπεζα Κύπρου Ατδ ν. Dynacon Ltd* (1999) 1 ΑΑΔ 717.

48. Βλ. Άρθρο 133(7)(4), Άρθρο 153(7)(4) του Συντάγματος.

49. Το νομοθέτημα έχει σήμερα μικρότερη σημασία απ'όσο θα ανέμενε κανείς από τον τίτλο και την θέση του στους Statute Laws of Cyprus.

θεσπίστηκαν απευθείας στην Ελληνική.⁵⁰ Το νομοθετικό κενό κάλυψαν, με ανάμεικτα αποτελέσματα, μεταφράσεις ιδιωτών και δικαστικών αξιωματούχων, κυρίως του Κ. Κυριακίδη.⁵¹

II. Συγκρούσεις δικαιοκτών συστημάτων (a conflict of legal cultures)

Γράφοντας σε μια φάση στην οποία φαινόταν να επανεκκινεί το εγχείρημα μετάφρασης των Κυπριακών νόμων στην Ελληνική, αλλά και με τις παρελκυστικές τακτικές κύκλων του Κυπριακού νομικού κόσμου να διαφαίνονται, ο Συμεών Συμεωνίδης έγραφε:

Το πρόβλημα της μετάφρασης της νομοθεσίας και της χρησιμοποίησης της ελληνικής γλώσσας στα δικαστήρια τέθηκε από ορισμένους κύκλους σαν πρόβλημα «ελληνοποίησης». Αλλά μόνο συμβατικά μπορεί να χρησιμοποιείται αυτός ο όρος, αφού η αλλαγή που επαγγέλλεται δεν φτάνει πιο πέρα από την εξωτερική μορφή. Και επειδή τα πράγματα πρέπει να λέγονται με τ' όνομά τους, είναι προτιμότερο να μιλάει κανείς για γλωσσικό πρόβλημα όταν, για οποιοδήποτε λόγο, αντιμετωπίζεται μόνο αυτή η όψη του προβλήματος. Από την άλλη, δεν πρέπει να νομισθεί πως η λύση μόνο του γλωσσικού προβλήματος είναι εύκολη. Γιατί δεν είναι μόνο πρόβλημα μετάφρασης. Μια πιστή και γλωσσικά άψογη μετάφραση μπορεί να χωλαίνει νομικά, δημιουργώντας έτσι τις πιο απίθανες παρεξηγήσεις. Η πιστή μετάφραση αντενδείκνυται ιδιαίτερα σ' αυτή την περίπτωση, που η μετάφραση γίνεται από την αγγλική νομική γλώσσα – όπου οι νομικοί της όροι διαμορφώθηκαν περισσότερο εμπειρικά παρά εννοιολογικά – στην ελληνική νομική γλώσσα, όπου η εννοιολογική ακρίβεια εκτιμάται περισσότερο από την ιστορική συνέχεια. Δεν αρκεί δηλαδή να βρεθεί απλώς η αντίστοιχη λέξη από ένα λεξικό πρέπει να βρεθεί ένας ελληνικός όρος που να αποδίδει, έστω κατά προσέγγιση, τη νομική λειτουργία του μεταφραζόμενου αγγλικού όρου. Και κάτι τέτοιο δεν είναι πάντα εύκολο, γιατί μπορεί να υπάρχουν στο ένα σύστημα θεσμοί που, ενώ έχουν το ίδιο όνομα, εκτελούν εντελώς διαφορετική λειτουργία στα δύο συστήματα. Γι' αυτό, μια σωστή προσέγγιση του προβλήματος απαιτεί χρόνο και προϋποθέτει βαθιές γνώσεις συγκριτικού δικαίου, που δεν είναι πάντα ή σε επαρκή βαθμό διαθέσιμες.⁵²

Πού οδηγούμαστε λοιπόν; Πώς πρέπει να γίνεται η μετάφραση; Ας μελετήσουμε μερικά πιθανά μοντέλα.

50. Βλ. την ενημερωμένη έκδοση των Θεσμών εις <http://cylaw.org/cpr.html>.

51. *Κυριάκος Κυριακίδης*, Θεσμοί Πολιτικής Δικονομίας (Λευκωσία, 2010). Η μετάφραση του Κυριακίδη χρησιμοποιείται, με γλωσσικές διορθώσεις, εις *Ανδρέας Νεοκλέους & Νικήτας Χατζημιχαήλ*, Εγκόλπιο Κυπριακών Νόμων β' έκδ. Αθήνα 2013, Νομική Βιβλιοθήκη).

52. *Συμεωνίδης*, “Εισαγωγή,” 412.

A. Δημιουργώντας μια νέα νομική γλώσσα

Κατά την σύνταξη και μετάφραση της ΠολΔ στην Ελλάδα η ορολογία της πολιτικής δικονομίας στην ελληνική ήταν υποτυπώδης. Εισήχθη λοιπόν και δημιουργήθηκε νέα ορολογία. Βεβαίως οι, γαλλικής εμπνεύσεως, νόμοι του πρώτου μισού του Δεκάτου Εννάτου αιώνα ήταν πολύ λιγότερο τεχνικοί από το «γερμανικό» κυρίως μοντέλο που επικράτησε μερικές δεκαετίες αργότερα, όπως γνωρίζει οποιοσδήποτε μελέτησε έστω κατ' ελάχιστον τον Code Civil και το BGB.

Η γερμανική προέλευση ελληνικών νομικών όρων επεκτάθηκε και στο ελληνικό αστικό δίκαιο. Ακόμη και ο όρος *ενοχή*, για παράδειγμα, είναι μεν βυζαντικορωμαϊκής προέλευσης, ωστόσο η σύγχρονη έννοια ανταποκρίνεται ίσως στο γερμανικό Schuld ακόμη περισσότερο απ' ό,τι στο ρωμαϊκό obligatio.

B. Συγκλίνοντας προς υφιστάμενα πρότυπα

Δεύτερο μοντέλο, αυτό που εφαρμόστηκε στην Κύπρο κυρίως κατά το πρώτο κύμα μεταφράσεων – κυρίως στην καθαρεύουσα. Χρησιμοποιήθηκαν νομομαθείς, με καλή γνώση συγκριτικού δικαίου, τόσο δε του Κοινοδικαίου όσο και της ελληνικής νομικής ορολογίας. Θα αντλήσω παραδείγματα από τον περί Συμβάσεων Νόμο Κεφ. 149.

Ο περί Συμβάσεων Νόμος αποτελεί μεταφορά του Indian Contract Act . Η ιδέα πως ο νόμος περιέχει επιρροές από το ινδικό δίκαιο προ αγγλοκρατίας, και συγκεκριμένα το ινδουιστικό δίκαιο⁵³ δεν βρίσκει βάση ούτε στην ιστορία ούτε στο κείμενο του Νόμου: πρόκειται για νομοθέτημα που εκφράζει την λεγόμενη κλασική νομική σκέψη (classical legal thought) του Κοινοδικαίου, και την επανασυγκρότηση δικαϊκών κλάδων στη βάση αρχών και θεσμών και με την χρήση αφηρημένων ιδεών (concepts), με έντονη την επιρροή της ηπειρωτικής νομικής σκέψης (αρχικά γαλλικής και στη συνέχεια των γερμανών Πανδεκτιστών).⁵⁴

1. Όροι με εύκολη αντιστοιχία

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διατύπωση του αγγλικού δικαίου της κατάρτισης σύμβασης (formation of contracts) στην βάση της ανταλλαγής δηλώσεων βουλήσεως, δηλαδή πρότασης (offer) και αποδοχής (acceptance). Μάλιστα ο Ινδικός Νόμος – και κατ' επακόλουθο και ο Κυπριακός – χρησιμοποιεί την λέξη proposal

53. *Symeonides*, Republic of Cyprus, 449.

54. Βλ. την πρόσφατη ενδελεχή μελέτη του *Στέλιου Τοφαρή*, (Stelios Tofaris, A Historical Study of the Indian Contract Act 1872, διδακτορική διατριβή, Cambridge University, 2010, υπό έκδοση εις Oxford University Press (2014).

αντί για το καθιερωμένο πλέον offer.⁵⁵ Η απόδοση στα ελληνικά σε κάθε περίπτωση δεν διαφοροποιείται: η λέξη *προσφορά* μπορεί να χρησιμοποιείται στην καθημερινή γλώσσα ως το αντίστοιχο του *offer*, αποτυγχάνει ωστόσο να αποδώσει το νομικό περιεχόμενο (δεσμευτικότητα, έννομες συνέπειες) της έννοιας *offer/proposal* του δικαίου συμβάσεων.

Αποτελεί συνεπώς κρούσμα παθολογίας όταν σε – ελάχιστες – αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου γίνεται λόγος για «προσφορά (offer)».⁵⁶ Μια τέτοια αναφορά σημαίνει πως οι συνήγοροι, και ο δικαστής που συνέταξε την απόφαση, δεν έχουν ελέγξει ούτε το πρωτότυπο κείμενο του περί Συμβάσεων Νόμου ούτε την, καθιερωμένη πλέον, επίσημη μετάφρασή του.

2. Αποδίδοντας έννοιες του Κοινοδικαίου

Πιο δύσκολη περίπτωση αποτελούσε η απόδοση του περιώνυμου *consideration*, το οποίο και δεν έχει αντίστοιχο στο ηπειρωτικό δίκαιο και την Ελληνική γλώσσα. Έχει επιχειρηματολογηθεί επαρκώς, στην επιστήμη του συγκριτικού δικαίου, πως *consideration* δεν ταυτίζεται με την *causa* των ηπειρωτικών δικαίων.

Ο Κύπριος νομοθέτης-μεταφραστής επέλεξε τον όρο *αντιπαροχή*. Πρόκειται ίσως για την λιγότερο χειρότερη μετάφραση. Στην πράξη χρησιμοποιείται ενίοτε και ο όρος «αντάλλαγμα» ή «αντάλλαγμα της σύμβασης».⁵⁷ Ο όρος αποδίδει τις αντιλήψεις του Κοινοδικαίου κατά την εποχή, τουλάχιστον, της θέσπισης του Νόμου, οπότε και είχε ήδη ολοκληρωθεί η μετάβαση ως προς το θεμέλιο της αντιπαροχής από την «θεωρία της βουλήσεως» του Δεκάτου Ενάτου Αιώνα (*will theory*) στη «θεωρία της συναλλαγής» (*bargain theory*). Θα πρέπει ωστόσο να επιστήσουμε την προσοχή των σημερινών νομικών: η θεωρητική θεμελίωση του *consideration* έχει προχωρήσει προς κατευθύνσεις που παραπέμπουν περισσότερο στην αντικειμενική καλή πίστη και τους κοινωνικούς προβληματισμούς που ανέδειξαν τα ηπειρωτικά δίκαια τον εικοστό αιώνα. Οι θεωρίες της εμπιστοσύνης (*reliance theories*) εξέθρεψαν τον θεσμό του εξ υποσχέσεως κωλύματος (*promissory estoppel*) ως υποκατάστατο του *consideration*. Προσωπικά, συνιστώ στους φοιτητές μου την χρήση αμφοτέρων όρων, δηλαδή *αντιπαροχή-consideration*.

55. Βλ. άρθρα 2, 3-9. Offer και proposal θεωρούνται ισοδύναμοι όροι: βλ. Pollock Indian Contract Act and Specific Relief Act, 13η έκδ. (N.Delhi, 2006: LexisNexis India) τ. Ι.

56. Βλ. λ.χ. Γεωργίου ν. Κυπριακές Αερογραμμές Λτδ. (1998) 1 Α.Α.Δ. 1794, Αρέστη ν. ΛΟΕΛ (2008) 1 Α.Α.Δ. 1035, Λυσίας 3 (2010): 47-50, σημ. Ν. Χατζημιχαήλ.

57. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε στη νομολογία από τον Γεώργιο Πική (Δικαστή και μετέπειτα Πρόεδρο του Ανωτάτου Δικαστηρίου). Βλ. λ.χ. Robust Trading Co Ltd ν. Λεωνίδα (1996) 1 Α.Α.Δ. 304. Για χρήση του όρου σε συμβάσεις βλ. Aspis Holdings Public Company Ltd. ν. Αθηνόδωρου (2009) 1 Α.Α.Δ. 45. Βλ. και Muskita Aluminium Industries Ltd ν. Alsaco Aluminium Ltd (2009) 1 Α.Α.Δ. 1481.

Παρόμοιος είναι ο προβληματισμός με όρους όπως η undue influence, ένα από τα πέντε ελαττώματα της βούλησης που αναιρούν το ελεύθερο της συναίνεσης (consent) και συνιστούν λόγο ακύρωσης της σύμβασης.⁵⁸ Υφίσταται undue influence όταν «οι σχέσεις μεταξύ των μερών είναι τέτοιες ώστε το ένα από αυτά να είναι σε θέση να κυριαρχεί επί της θέλησης του άλλου και να επωφελείται από τη θέση αυτή για να εξασφαλίσει αθέμιτο όφελος επί του άλλου».⁵⁹ Η μετάφραση του όρου ως *ψυχική πίεση* απηχεί τις κλασσικές αντιλήψεις,⁶⁰ ωστόσο στο σύγχρονο Κοινοδικαίο η undue influence έχει προχωρήσει και αναδειχθεί σε μείζον εργαλείο προστασίας του αδυνάμου συναλλασσομένου, όπως λ.χ. στην περίπτωση προσωπικών εξασφαλίσεων (suretyships).⁶¹

3. Κάνοντας λειτουργικούς συσχετισμούς

Το Κοινοδικαίο των συμβάσεων δίνει έμφαση στην έννοια της υπόσχεσης (promise). Το Αμερικανικό Restatement (Second) ρητά ορίζει τη σύμβαση ως “a promise or a set of promises for the breach of which the law gives a remedy, or the performance of which the law in some way recognizes as a duty,”⁶² ενώ ο Κυπριακός περί Συμβάσεων Νόμος ορίζει τη σύμβαση ως «συμφωνία νομικά εκτελεστή» και την συμφωνία ως «κάθε υπόσχεση και κάθε σύνολο υποσχέσεων, οι οποίες συνιστούν την αντιπαροχή μεταξύ τους».⁶³ Η έννοια της ενοχής (obligation) ωστόσο δεν είναι ξένη προς το Κοινοδικαίο των συμβάσεων: ο sir Guenther Treitel, ομότιμος πλέον καθηγητής της Οξφόρδης, και συγγραφέας ενός από τα κύρια έργα αναφοράς στο Αγγλικό δίκαιο, ορίζει τη σύμβαση ως «συμφωνία που δημιουργεί ενοχές που εκτελούνται ή αναγνωρίζονται από το δίκαιο».⁶⁴

Το αγγλικό δίκαιο, όπως και ο περί Συμβάσεων Νόμος, αναλύει την κατάρτιση σύμβασης ως ανταλλαγή υποσχέσεων, που απευθύνονται, έκαστη, από τον promissor στον promisee. Οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται και κατά την συζήτηση περί

58. Βλ. άρθρα 14, 20.

59. Άρθρο 16(1). Το άρθρο 16(2) εξειδικεύει τις περιπτώσεις πραγματικής ή προφανούς εξουσίας, σχέσης εμπιστοσύνης, και προσώπων με συζητήσιμη «πνευματική ικανότητα». Το άρθρο 16(3) θεσπίζει ειδικό τεκμήριο υπέρ του αδυνάμου μέρους.

60. Βλ. ιδίως *Williams v. Bayley* (1866) LR 1 HL 200· *Allcard v. Skinner* (1887) L.R. 36 Ch.D. 145. Στην Κυπριακή νομολογία συχνά γίνεται επίκληση της ψυχικής πίεσης (undue influence) από κοινού με τον εξαναγκασμό (duress, coercion). Βλ. λ.χ. *Ιωάννου v. Χαραλαμπίδου*, (1998), 1 Α.Α.Δ. 555.

61. Βλ. ιδίως *Royal Bank of Scotland plc. v. Etridge (No 2)*, [2001] UKHL 44, [2002] 2 AC 773

62. Restatement (Second) on the Law of Contracts, § 1.

63. Άρθρο 2(2) (η) και (ε) αντίστοιχα.

64. *Edwin Peel*, Treitel: *The Law of Contracts*, 12^η έκδ., § 1.01. “A contract is an agreement giving rise to obligations which are enforced or recognized by law. The factor which distinguishes contractual from other legal obligations is that they are based on the agreement of the contracting parties”.

εκπλήρωσης της σύμβασης (υπόσχεσης/ενοχής).⁶⁵ Ο Κύπριος μεταφραστής-νομοθέτης επέλεξε να αποδώσει τους όρους αυτούς παραπέμποντας στην έννοια της ενοχής: ο promissor καλείται οφειλέτης, και ο promisee καλείται δανειστής.⁶⁶ Ο ορισμός του άρθρου 2(2)(γ) («Το πρόσωπο που προτείνει καλείται “οφειλέτης”, και το πρόσωπο που αποδέχεται την πρόταση “δανειστής”») μπορεί να ξενίσει τους εξ Ελλάδος νομικούς, καθίσταται ευκολότερα αντιληπτός ωστόσο υπό το φως της διάταξης του άρθρου 2(2)(β): «η πρόταση, όταν γίνει αποδεκτή, καθίσταται υπόσχεση». Στις Παρατηρήσεις της Υπηρεσίας Αναθεώρησης και Ενοποιήσεως της Κυπριακής Νομοθεσίας, που εμπεριέχονται ως παράρτημα στο ελληνικό κείμενο του Νόμου, αναφέρεται πως με τους όρους αυτούς «υποδηλώνεται, όπως και στο ελληνικό δίκαιο, το πρόσωπο που είναι υποχρεωμένο (promisor) από κάθε συμβατική σχέση και το πρόσωπο που δικαιούται (promisee) από κάθε συμβατική σχέση αντίστοιχα, και όχι μόνο ο δανειστής και οφειλέτης από σύμβαση δανείου» (παραπέμποντας σχετικά στο *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο* του Παναγιώτη Ζέπου), ενώ οι όροι debitor (sic) και creditor και αποδίδονται ως «οφειλέτης χρέους» και «πιστωτής» αντίστοιχα.

4. Χρησιμοποιώντας την συγκριτική μέθοδο

Το Κοινοδίκαιο δίδει έμφαση στη διατύπωση ενός γενικού δικαίου των συμβάσεων. Το πλησιέστερο προς τους τύπους συμβάσεων του Ειδικού Ενοχικού Δικαίου θα βρούμε σε ειδικά μαθήματα και ιδίως το commercial law (ο εξ Ελλάδος νομικός θα ψάξει μάτην το γενικό μέρος του εμπορικού δικαίου σε συστήματα του Κοινοδικαίου). Το δίκαιο της πώλησης λ.χ. συχνά διδάσκεται σε ξεχωριστό μάθημα. Ο περί Συμβάσεων Νόμος ωστόσο ρυθμίζει τόσο τις λεγόμενες οιονεί συμβάσεις (quasi contracts), που αποκαλούνται «σχέσεις που προσομοιάζουν με τις συμβατικές»⁶⁷ και ανταποκρίνονται στις εξωσυμβατικές ενοχές εκ του νόμου του ηπειρωτικού και ευρωπαϊκού δικαίου, όσο και μια σειρά από ειδικές συμβάσεις: «κάλυψη και εγγύηση» (indemnity and guarantee),⁶⁸ «παρακαταθήκη με στενή έννοια» (bailment)⁶⁹ και αντιπροσώπευση/ «αντιπροσωπεία» (agency).⁷⁰ Αν οι οιονεί

65. Βλ. ιδίως τις διατάξεις του Μέρους V (άρθρα 37-67).

66. Για παράδειγμα, το άρθρο 41 (“When a promisee accepts performance of the promise from a third person, he cannot afterwards enforce it against the promisor”) μεταφράστηκε ως εξής: «Αν ο δανειστής αποδεχτεί εκπλήρωση της υπόσχεσης από τρίτο, δεν δύναται έπειτα να στραφεί προς εκτέλεση εναντίον του οφειλέτη».

67. Άρθρα 68-72 του περί Συμβάσεων Νόμου Κεφ. 149.

68. Άρθρα 82-105.

69. Άρθρα 106-141.

70. Άρθρα 142-198.

συμβάσεις καλύπτονται ακροθιγώς, οι εν λόγω ειδικές συμβάσεις καλύπτονται με πληρότητα και διεκδικούν 117 από τα 198 άρθρα του Νόμου.

Αρκούμαι σε παρατηρήσεις όσον αφορά τους δύο τελευταίες περιπτώσεις.

(α) Η απόδοση του agency στον τίτλο του Μέρους XIII του Νόμου ως «αντιπροσωπεία» είναι ατυχής, και εξηγείται κατά τη γνώμη μου ως αποτέλεσμα της μηχανιστικής χρήσης γενικών και νομικών λεξικών. Ο μεταφραστής φαίνεται να αγνόησε πως ο όρος agency ανταποκρίνεται σε δύο λειτουργίες. Αφενός την *αντιπροσώπηση* ως θεσμό που αφορά την κατάρτιση συμβάσεων κατά το γενικό δίκαιο συμβάσεων, και το δίκαιο της δικαιοπραξίας στο ελληνικό δίκαιο των γενικών αρχών. Ο συγκεκριμένος θεσμός αποδίδεται στο συγκριτικό δίκαιο ως representation, αλλά αποτελεί την πρωταρχική λειτουργία του agency στο Κοινοδίκαιο των συμβάσεων.⁷¹ Αφετέρου τις εμπορικές συμβάσεις αντιπροσωπείας, συμπεριλαμβανομένων και των λεγομένων εμπορικών αντιπροσώπων που κατοχυρώνει πλέον το ευρωπαϊκό δευτερογενές δίκαιο. Με αυτό το δεδομένο, σκόπιμο είναι να μεταφράζεται το agency ως *αντιπροσώπηση*. Αντίθετα, υπήρξε δόκιμη η μετάφραση των όρων agent και principal ως αντιπρόσωπος και αντιπροσωπευόμενος αντίστοιχα,⁷² καθώς και του authority of an agent ως πληρεξουσιότητα.⁷³

(β) Η απόδοση του bailment ως *παρακαταθήκη με ευρεία έννοια*, ανεξάρτητα με το αν κανείς συμφωνεί ή διαφωνεί μαζί της, αποτέλεσε το αποτέλεσμα επιστημονικής εργασίας και σκέψης. Θα πρέπει να έχει κανείς υπόψη του ότι το bailment αποτελεί σημαντικότερο εργαλείο του Αγγλικού ιδιωτικού δικαίου (και δη των εμπορικών συναλλαγών), που καλύπτει ακόμη και θεσμούς που στο ηπειρωτικό δίκαιο θα εκλαμβάνονταν ως εμπράγματο δίκαιο των κινητών ή θα εντάσσονταν στις ενοχές εκ νόμου. Ο Κύπριος μεταφραστής-νομοθέτης επιλέγει έναν όρο υφιστάμενο στην Ελληνική γλώσσα (παρακαταθήκη) αλλά αντιδιαστέλλει την σύμβαση παρακαταθήκης με το ευρύτερο κοινοδικαιικό μόρφωμα που αποτελεί το bailment. Διαφοριστική είναι σχετικά και η παρατήρηση αριθμός 3 της Υπηρεσίας Αναθεωρήσεως και Ενοποιήσεως της Κυπριακής Νομοθεσίας, που επιχειρεί συγκριτικό συσχετισμό του αγγλικού με το ρωμαϊκό δίκαιο, ακολουθώντας στην πραγματικότητα έναν νομολογιακό ορισμό ηλικίας τριών αιώνων.⁷⁴ Τονίζεται συγκεκριμένα πως η *παρακαταθήκη* ταυτίζεται με το deposit του αγγλικού δικαίου, ενώ το bailment καλύπτει, πέραν της παρακαταθήκης, και την εντολή, το

71. Κεφάλαια περί αντιπροσώπησης βρίσκουμε στα παραδοσιακά εγχειρίδια δικαίου συμβάσεων, όπως λ.χ. Treitel on Contracts, Anson on Contracts.

72. Ορίζονται ρητώς στο άρθρο 142 και χρησιμοποιούνται κατά κόρον στις διατάξεις του κεφαλαίου («Μέρους»).

73. Μετάφραση του όρου στο Άρθρο 144, και χρήση κατά κόρον στις διατάξεις που έπονται.

74. *Coggs v. Bernard* (1703) 2 Ld Raym 909 (Holt, C.J.).

χρησιδάνειο, το ενέχυρο και τη μίσθωση του ηπειρωτικού δικαίου.⁷⁵

Γ. Μετάφραση κατά κυριολεξία

Δυστυχώς, δεν έχουν όλες οι μεταφράσεις των Κυπριακών νόμων την γλωσσική ακεραιότητα του περί Συμβάσεων Νόμου. Σε πολλές περιπτώσεις, η μετάφραση γίνεται κατά λέξη από το αγγλικό πρωτότυπο. Παθολογικό παράδειγμα είναι η απόδοση, σε ανεπίσημες μεταφράσεις των Θεσμών Πολιτικής Δικονομίας, της άρνησης none shall do ως «κανείς θα κάνει αυτό». Σε επίπεδο ορολογίας, το δίκαιο των αδικοπραξιών (tort law / law of torts) προσφέρει απτά παραδείγματα.

Η ίδια η συζήτηση σχετικά με την ονομασία του κλάδου είναι δηλωτική του προβλήματος. Θεμέλιο του δικαίου των αδικοπραξιών αποτελεί ο περί Αστικών Αδικημάτων Νόμος (Civil Wrongs Law) Κεφ. 148. Ο όρος *αστικά αδικήματα* (civil wrongs) υπήρξε απόλυτα λογικός για τις βρετανικές αποικίες κατά τον ΙΘ΄ αιώνα – περίοδο στην οποία το δίκαιο των αδικοπραξιών παρέμενε υποανάπτυκτο, σε στενή σχέση με το ποινικό δίκαιο και προσανατολισμένο σε πράξεις «άδικες» που έθιγαν την σωματική ακεραιότητα, την τιμή, ή την περιουσία του ενάγοντα. Σήμερα ωστόσο, εποχή κατά την οποία οι αδικοπρακτικές αξιώσεις συνυπάρχουν ή συμπληρώνουν τις συμβατικές, ο όρος «δίκαιο των ενοχών» (Law of Obligations) έχει υιοθετηθεί από τα κεντρικά όργανα συντονισμού της βρετανικής νομικής εκπαίδευσης, αλλά και η προσέγγιση του Κοινοδικαίου μεταλλάσσεται και επεκτείνεται, υπό το κράτος τόσο της ευρωπαϊκής ενοποίησης όσο και των συναλλακτικών αναγκών, η ταύτιση ενός δικαικού κλάδου με τον τίτλο ενός αρχαϊκού νομοθετήματος μάλλον συγκαλύπτει εμμονές και συντεχνιακή νοοτροπία.

Ο περί Αστικών Αδικημάτων Νόμος αποτέλεσε έδαφος για κατά λέξη

75. Αξίζει η παράθεση ολόκληρης της παρατήρησης:

Στο Μέρος XII, άρθρο 106, ο όρος «παρακαταθήκη με ευρεία έννοια» και όχι απλώς «παρακαταθήκη, χρησιμοποιήθηκε για απόδοση του *bailment*, διότι η έννοια του *bailment* στο Αγγλικό Δίκαιο είναι ευρύτερη από την παρακαταθήκη (*deposit*). Σύμφωνα με το Αγγλικό Δίκαιο, που στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, *bailment* συνιστούν οι ακόλουθες κατηγορίες σύμβασης: (1) Η παρακαταθήκη (*depositum*), δηλ. η σύμβαση με την οποία κάποιος πρόσωπο, το οποίο καλείται παρακαταθέτης, παραδίδει σε άλλο, το οποίο καλείται θεματοφύλακας, κινητό πράγμα για φύλαξη χωρίς αντάλλαγμα· (2) η εντολή (*mandatum*), δηλ. η σύμβαση με την οποία ο ένας από τους συμβαλλόμενους, ο οποίος καλείται χρήστης, παρέχει στον άλλο, ο οποίος καλείται χρησάμενος, τη χρήση κινητού πράγματος χωρίς αντάλλαγμα· (4) το ενέχυρο (*rignus*), δηλ. η σύμβαση με την οποία ο ένας από τους συμβαλλόμενους, ο οποίος καλείται ενεχυριαστής, παραδίδει στον άλλο, ο οποίος καλείται ενεχυροδανειστής κινητό πράγμα για εξασφάλιση απαίτησης· (5) η μίσθωση (*locatio conductio*) δηλ. η σύμβαση με την οποία ένας από τους συμβαλλόμενους, ο οποίος καλείται εκμισθωτής, αναλαμβάνει την υποχρέωση να δώσει στον άλλο, ο οποίος καλείται μισθωτής, τη χρήση κινητού πράγματος αντί ορισμένου χρηματικού ανταλλάγματος το οποίο καλείται μίσθωμα (βλέπε *Halsbury's Laws of England, 3rd Ed., Vol. 2, p. 94 et seq.* και *Words and Phrases Legally Defined, Vol. I, p. 147 et seq.*).

μεταφράσεις, με κορυφαίο παράδειγμα την απόδοση του αγγλικού ζεύγους εννοιών master – servant, που αφορούν την πρόσταση, ως «κύριος» και «υπηρέτης» αντίστοιχα.⁷⁶ Πρόκειται για απόδοση κακότεχνη γλωσσικά όσο και επικίνδυνη εννοιολογικά. Κατ'αρχάς, η έννοια του αγγλικού όρου servant είναι ευρύτερη του υπηρέτη, όπως στην περίπτωση του civil servant - δημοσίου υπαλλήλου. Αλλά πέραν τούτου, η έννοια του προστιθέμενα ως «υπηρέτη» προέρχεται – και ανταποκρίνεται στις ανάγκες – της προβιομηχανικής Αγγλίας του 18ου αιώνα ή την αρχαία Ρώμη με τη συστηματική χρήση δούλων. Ειδικά στο Κοινοδίκαιο, το εννοιολογικό ζεύγος master-servant συνδέθηκε αρχικά με έναν ιδιαίτερα περιοριστικό κανόνα για την αστική ευθύνη από πράξεις άλλων. Στις σημερινές μεταβιομηχανικές κοινωνίες, όπου η αστική ευθύνη έχει μερικώς αποσυνδεθεί από την παραπτωματική υπαιτιότητα και αποτελεί εργαλείο για την κατανομή του κινδύνου (allocation of risk), το να μιλάμε για κύριο και υπηρέτη αντίκειται τόσο στο κοινό αίσθημα όσο και την ίδια τη λειτουργία της πρόστασης.

Οι κατά κυριολεξίαν μεταφράσεις όχι μόνο δημιουργούν προβλήματα εννοιολογικά, αλλά και εντείνουν τα προβλήματα διγλωσσίας στο Κυπριακό δίκαιο, στην περιφέρεια του οποίου απαντούμε «ηπειρωτικές» νομικές έννοιες, όπως το ανυπόστατο,⁷⁷ την δικαιοπραξία,⁷⁸ την έννοια της συμβατικής και εξωσυμβατικής ενοχής.⁷⁹

Υπεισέρχεται επίσης μια απόπειρα δημιουργίας μιας τεχνητής ιδιαιτερότητας. Για παράδειγμα, στο Αγγλικό όπως και το Γερμανικό δίκαιο τα νομοθετήματα είναι οργανωμένα σε sections, που αντιστοιχούν περισσότερο σε παραγράφους, και όχι άρθρα, και αποδίδονται με το διακριτικό §. Στην Ελληνική γλώσσα ωστόσο αποδίδουμε το section ως άρθρο. Ενώ παλαιότερα Κυπριακά νομικά συγγράμματα εγκρίτων νομομαθών αναφέρονταν σε παραγράφους ως υποδιαίρέσεις των άρθρων, και εδαφίων ως υποδιαίρέσεων εντός της παραγράφου,⁸⁰ χρησιμοποιούσαν δηλαδή ορολογία αντίστοιχη τόσο προς τα νομικά συγγράμματα της Ελλάδας όσο και προς τις αντιλήψεις των Κυπρίων φιλολόγων,⁸¹ τις δύο τελευταίες δεκαετίες παρατηρούμε

76. Άρθρο 2.

77. Άρθρα 13 και 19 του περί Γάμου Νόμου του 2003 [N. 104(I)/2003].

78. Α.χ. άρθρο 5(1)(β) του περί Σχέσεων Γονέων και Τέκνων Νόμου του 1990 [N. 216/90], άρθρο 16 και 17(3) του περί Σωματείων και Ιδρυμάτων Νόμου του 1972 [N. 57/1972].

79. Βλ. Κανονισμό 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I) και Κανονισμό 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

80. Βλ. λ.χ. *Συμμεωνίδη*, “Εισαγωγή,” *Κωνσταντινίδη*, “Νόμος περί Συμβάσεων,” 241, 249, 250, 251, 252, 258, 264, 267 και ιδίως 243 (όπου γίνεται σωστή χρήση των όρων παράγραφος, υποπαράγραφος και εδάφιο επί των προνοιών του άρθρου 7), 254 (παράγραφος – εδάφιο).

81. Εις *Γ. Μπαμπινιώτη*, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα, 1998: Κέντρο Λεξικολογίας), 553 ν^ο *εδάφιο*: «μικρό τμήμα (κειμένου) ή υποδιαίρεση παραγράφου), που διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα με αριθμητική ένδειξη (ψηφίο ή γράμμα)», 1333 ν^ο *παράγραφος*

μια προσπάθεια αναφοράς στο εδάφιο, αντί της παραγράφου, ως την άμεση υποδιαίρεση του άρθρου, και της παραγράφου ως υποδιαίρεσης του εδαφίου, όταν υπάρχουν υποπαραγράφοι. Μία τέτοια πρακτική είναι αποτέλεσμα ημιμάθειας, όχι παράδοσης.

Επίλογος

Η αμέλεια του Κυπρίου μεταφραστή-νομοθέτη δεν βοήθησε την κυρία Jones: το Δικαστήριο ερμήνευσε τον Νόμο σύμφωνα με το Σύνταγμα και απεφάνθη πως, παρά το γράμμα του κειμένου, παρέμενε αλλοδαπή.⁸² Αντίστοιχη προσέγγιση ακολούθηθηκε ως προς την απόδοση του Chief Justice ως «Ανώτατο Δικαστήριο» στο άρθρο 13 του αποικιακού περί Γάμου Νόμου (Κεφ. 279): η πλήρης Ολομέλεια απέρριψε το επιχειρήμα της αιτήτριας πως η αρμοδιότητα του Αρχιδικαστή της αποικιοκρατίας έχει μεταφερθεί στον Πρόεδρο του Ανωτάτου Δικαστηρίου, κρίνοντας πως «ανάγεται στη δικαιοδοσία κάθε Δικαστή του Ανωτάτου».⁸³ Διαπιστώνοντας πως «η προσαρμογή της προϊσχύουσας νομοθεσίας με (sic) το Σύνταγμα αποτελεί αρμοδιότητα της δικαστικής λειτουργίας» απεφάνθη πως «το κριτήριο για τη διαπίστωση αντιστοιχίας μεταξύ αξιωμάτων πριν και μετά την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας είναι ουσιαστικό (εξουσίες, αρμοδιότητες, δικαιοδοσίες), και όχι τυπικό ... [η] αντιστοιχία μεταξύ του τίτλου των θέσεων δεν είναι αφεαυτής αποφασιστική για την προσαρμογή.»⁸⁴ Αναρωτιέται κανείς, ωστόσο, αν δεν θα μπορούσε να είχε ελαττωθεί κατά τι ο φόρτος των Κυπρίων ανωτάτων δικαστών, με την επίδειξη της προσήκουσας επιμέλειας κατά την μετάφραση.

Η μετάφραση του οποιουδήποτε κειμένου αποτελεί διεπιστημονικό εγχείρημα, αλλά και τέχνη. Η νομική μετάφραση παρουσιάζει επιπλέον δυσκολία. Τα διακυβεύματα, συχνά, είναι μεγάλα: Η γλώσσα αποτελεί για τον νομικό την αφετηρία της εργασίας του, το αντικειμενικό υπόβαθρο των επιχειρημάτων του. Ταυτόχρονα ωστόσο, ο νομικός καλείται πολλές φορές να αποδομήσει την γλώσσα, προκειμένου να οικοδομήσει τα επιχειρήματά του. Ο νομικός δηλαδή παρουσιάζεται, εναλλάξ αλλά και ταυτόχρονα, τόσο φορμαλιστής όσο και μεταμοντέρνος στη σχέση του με τη γλώσσα. Εμπλέκεται σε συζητήσεις για τον ρόλο και φύση της μετάφρασης – τεχνικό ή κανονιστικό – με κίνδυνο είτε να αποσιωπήσει την δύναμή

«τμήμα γραπτού κειμένου, που αποτελείται συνήθ. από περισσότερες της μιας περιόδους, διαθέτει νοηματική αυτοτέλεια και αλληλουχία σε σχέση με το υπόλοιπο κείμενο και έχει ως εξωτερικό γνώρισμα ότι ξεκινά από νέα αράδα ... επιμέρους διάταξη νόμου».

82. (1997) 2 Α.Α.Δ., 361: «Ο ορισμός "αλλοδαπός", που απαντά στο Κεφ. 105, αναφέρεται σε πρόσωπα που δεν είναι πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, όπως αυτοί ορίζονται στο άρθρο 2 του Συντάγματος.»

83. In re Bajbouj Mohamed (1998) 1 Α.Α.Δ. 1304 (Πικής Π.).

84. Ibid.

του (τις κανονιστικές επιπτώσεις – normative impact – των πράξεών του) είτε να θεωρήσει υπεροπτικά ότι τα πάντα αντανακλούν την δική του κοσμοθεωρία.

Η μετάφραση νομικών εννοιών, και μάλιστα δικαϊκών πηγών, μεγαλώνει τόσο το διακύβευμα όσο και την εγγενή δυσκολία του εγχειρήματος. Καλούμαστε να θυσιάσουμε την γλωσσική «ακεραιότητα» προκειμένου να αποδώσουμε καλύτερα μια έννοια ή έναν θεσμό. Ωστόσο η εννοιολογική ακεραιότητα είναι ανέφικτη: η παρέμβασή μας αναπόφευκτα θα δημιουργήσει νέους θεσμούς, ή θα μεταλλάξει τους υπάρχοντες. Η μετάφραση πηγών του δικαίου δεν αποτελεί ακαδημαϊκή άσκηση: συχνά θα πρέπει να λάβουμε υπόψη το γλωσσικό κεκτημένο, το «διαφέρον προσδοκίας» (reliance interest) στην διατήρηση ορισμένων όρων που έχουν επί μακρόν καθιερωθεί, ακόμη και αν τους θεωρούμε λιγότερο δόκιμους. Από την άλλη, η μετάφραση (ειδικά όταν καλούμαστε να αποδώσουμε όρους στην ομιλούμενη ή την επίσημη γλώσσα ενός δικαϊκού συστήματος) έχει και παιδαγωγικό χαρακτήρα. Ορισμένα «κακώς κείμενα» που εμφανίστηκαν αυθαίρετα και έγιναν ανεκτά δύνανται να εξαλειφθούν ακόμη πιο γρήγορα απ' όσο εμφανίστηκαν – και χωρίς συνέπειες. Όπως αναφέρει ο Συμεωνίδης, η σωστή προσέγγιση στην μετάφραση των πηγών απαιτεί χρόνο και βαθιές γνώσεις συγκριτικού δικαίου. Θα προσέθετα: και μια γνήσια προσπάθεια κατανόησης και οικοδόμησης.

